

Turystyka konna w Lasach Państwowych

Wioletta Kacprzyk, Maria Rothert

Abstrakt. Od kilku lat zauważalny jest wyraźny wzrost zainteresowania jeździectwem i turystyką konną. Powstają coraz liczniej stadniny konne, są też podejmowane inicjatywy tworzenia infrastruktury pozwalającej na komfortowe uprawianie jeździectwa rekreacyjnego. Tereny leśne są szczególnie przyjaznym dla konia i jeźdźca miejscem uprawiania tego typu turystyki, a Lasy Państwowe starają się swoje tereny udostępniać. Na terenie Polski istnieje wiele leśnych szlaków konnych, są też tworzone nowe. Turystyka konna niesie jednak ze sobą potencjalne zagrożenia dla ekosystemów leśnych, z których najważniejsze są zaprezentowane w niniejszym artykule. Przedstawiono tu również aktualne dane nt. liczby i rozmieszczenia przestrzennego szlaków konnych w Polsce, formalno-prawne uwarunkowania ich tworzenia oraz wybrane zasady projektowania tras konnych.

Słowa kluczowe: Lasy Państwowe, las, turystyka konna, szlaki konne

Abstract. Horse riding in State Forests. Over the past few years there is an increasing interest in horse riding and equine activities which results in a growing number of horse studs. Moreover, more initiatives aiming at creating infrastructure that let easily perform horse riding has been undertaken. Forest areas are particularly friendly place for performing this type of activity by a horse and its rider. The National Forest Holding tries to make these places available to the public. There are numbers of horse trails in Poland and new ones are still being created. Equine activities, however, carry serious potential threats for forest ecosystem, which are discussed in this paper. Current data that relate number of horse trials and its spatial location as well as legal issues and rules concerning trials designing have been also presented.

Key words: State Forests, forest, horse tourism, horse trials

Wstęp

Współczesne jeździectwo uprawiane poza stadninami i ośrodkami jeździeckimi wymaga nie tylko umiejętności jeźdźcy i konia, ale również znajomości uwarunkowań prawnych wynikających z wielu przepisów m.in. o drogach publicznych, ustawy o lasach, ustawy o ochronie przyrody. Turystyka konna na terenie Lasów Państwowych opiera się na jednym podstawowym zapisie zawartym w ustawie z 28 września 1991 r. o lasach (art. 29, ust. 1a), który brzmi „Jazda konna w lesie dopuszczalna jest tylko drogami leśnymi wyznaczonymi przez nadleśniczego”. Gdy nadleśniczy sam nie wyznaczy w nadleśnictwie szlaków konnych, wnioskuje o to sami zainteresowani – organizatorzy turystyki konnej działający w pobliżu terenów leśnych. Wskazanie przez nadleśniczego możliwych do jazdy konnej dróg leży w interesie nadleśnic-

twą, gdyż zmniejsza to ryzyko dobrowolnego penetrowania terenów leśnych przez użytkowników szlaków.

Turyści indywidualni nie ponoszą opłat związanych z poruszaniem się po szlakach konnych. Istnieje natomiast możliwość pobierania opłat za korzystanie ze szlaków np. przez stadniny. Nie zabrania tego prawo, ale w wyniku zawarcia umowy cywilno-prawnej pomiędzy nadleśnictwem, a organizatorem turystyki konnej nadleśniczy musi liczyć się z konsekwencjami swojej decyzji. Wiąże się ona bowiem z możliwymi roszczeniami ze strony organizatorów w sprawie jakości i wyposażania szlaków. Ponadto opłata powinna być dostosowana do kosztów utrzymania szlaku.

Planując utworzenie szlaków konnych warto podjąć współpracę z instytucjami takimi jak: Polski Związek Jeździecki, PTTK, samorządy lokalne. Nadleśniczy przystępujący do procesu tworzenia szlaków „na swoim terenie” powinien dla sprawnego działania wyznaczyć koordynatora prac, który w fazie przygotowawczej odpowiadałby m.in. za konsultacje nadleśnictwa ze stadninami oraz czuwałby nad wykonaniem projektu tras konnych. Cały proces projektowania kontroluje koordynator, który odpowiada m.in. za współpracę z organizatorami turystyki konnej w regionie, z gminą itp. Do jego zadań powinna również należeć analiza terenów dogodnych do wyznaczenia szlaków konnych. Na koordynatorze spoczywa także aktualizacja lokalizacji tras konnych. Oznakowanie szlaków konnych na terenie Lasów Państwowych powinno być jednolite i klarowne. Zasadnym jest zastosowanie oznakowania PTTK, z niewielką modyfikacją wskazującą na położenie szlaku na obszarze należącym do LP.

Obecnie na terenie Lasów Państwowych funkcjonuje ponad 530 szlaków konnych o łącznej długości blisko 7400 km długości. Najwięcej szlaków, aż 64, znajduje się na terenie RDLP w Katowicach. Liczba ta wynika z dużego zaludnienia tego terenu, oraz występowania wielu stadnin. Rocznie ze szlaków konnych korzysta tu średnio 300 osób. Natomiast najdłuższą sieć szlaków konnych posiada RDLP w Poznaniu (942 km) oraz RDLP w Gdańsku (793 km).

Czynniki środowiskowe w projektowaniu szlaków konnych na obszarach leśnych

Każda forma turystyki pozostawia po sobie „śląd” w przyrodzie. Może ona powodować zagęszczanie i erozję gruntu, straty w roślinności okrywowej, poszerzanie nawierzchni szlaków, wzdłuż których przemieszczają się turyści, czy dyspersja wzdłuż szlaków chwastów i roślin introdukowanych. W przypadku turystyki konnej udowodniono szczególnie silny negatywny wpływ na środowisko przyrodnicze (Torn et al. 2009). Środowisko leśne jest potencjalnie najatrakcyjniejszym miejscem jazdy konnej, gdyż m.in. ograniczona jest w nim liczba bodźców zewnętrznych, szczególnie akustycznych¹. Jazda konna niesie ze sobą zmiany w środowisku o charakterze: fizycznym oraz chemicznym i biologicznym.

Ważniejsze zmiany o charakterze fizycznym

Pod wpływem pionowych sił nacisku końskich kopyt, jego nawierzchnia może ulegać zagęszczaniu i erozji. Zagęszczona gleba ma mniejsze zdolności infiltracyjne wód opado-

¹ Koń jest zwierzęciem o bardzo czułym zmyśle słuchu, a przez to niezwykle płochliwym. Z tego też względu uprawianie turystyki konnej w miejscach o licznych bodźcach akustycznych, ale i optycznych czy innych niesie ze sobą potencjalne zagrożenie bezpieczeństwa konia i jeźdźca.

wych. Zmniejsza się też: zdolność kiełkowania nasion, żywotność i wzrost niektórych, bardziej wymagających gatunków roślin. Erozji gleby prowadzi do znacznych strat w składnikach odżywczych, co powoduje zmętnienie wód powierzchniowych (Newsome et al. 2008). Oddziaływanie końskich kopyt uznano za najbardziej niszczące spośród innych typów turystyki: pieszej, rowerowej (w tym rowerów górskich, a nawet motocyklowej) (Cole, Spillie, 1998). Według Liddle (1997) oddziaływanie konia na jednostkę powierzchni jest nawet 10 razy silniejsze niż turysty pieszego, gdyż średni nacisk konia na 1 cm² dochodzi do 4380 g, gdy turysty pieszego do 416 g/cm².

Poziom uszkodzeń nawierzchni jest ściśle uzależniony od kilku parametrów, w tym szczególnie typu podłoża. Im jest ono bardziej miękkie, tym mniej wytrzymałe na niszczenie i tym bardziej prawdopodobne jest powstanie procesów erozyjnych. Według Siikamäki et al. (2006), najsłabsza erozja szlaku występuje w najbardziej suchych siedliskach, zaś najsilniejsza w najbardziej wilgotnych. Marzano i Dandy (2012) wskazują, że najbardziej narażone miejsca na niszczące działanie turystyki konnej to osuwiska, stoki morenowe, wilgotne torfowiska i obszary krajobrazów alpejskich.

Erozja nawierzchni wiąże się nie tylko z typem podłoża, ale i intensywnością ruchu konnego. Siikamäki et al. (2006) dowodzą, iż nawet niska intensywność uprawiania turystyki konnej wzdłuż ścieżek wyznaczonych „w drzewostanie”, na poziomie 80-100 przejazdów konnych rocznie, powoduje ubytki w nawierzchni szlaku i jego roślinności. Oznacza to, iż nawet niewielka stadnina może wyrządzić znaczne zniszczenia w środowisku leśnym w sytuacji, gdy szlaki konne będą poprowadzone ekosystemami o dużej wrażliwości i poza drogami leśnymi.

Turystyka konna z uwagi na ciężar i roślinożerność konia powoduje powstawanie ubytków w leśnej szacie roślinnej. Straty w pokrywie wegetacyjnej wiążą się m.in. z jej deptaniem, prowadząc w konsekwencji do: zwiększania udziału roślin odpornych na złamania i zgniecenia, zwiększenia powierzchni odsłoniętej i zerodowanej gleby oraz zmniejszenia roślinności wysokiej. Najwidoczniejsze zmiany odnotowano w pokrywie krzewinek i bylin rosnących wzdłuż szlaku i miejsc popasu. Podczas kilkugodzinnego popasu koń może zjeść nawet kilka kilogramów rozmaitych roślin, co może prowadzić do miejscowych zmian w składzie gatunkowym roślin. Ponadto turystyka konna powoduje:

- uszkodzenia drzew, ich kory i korzeni, w skrajnych przypadkach prowadząc do trwałego okaleczenia, zmniejszenia tolerancji na zmiany stosunków wodnych, i odporności na działanie chorób i szkodników, a zatem osłabienia ich kondycji zdrowotnej,
- zmniejszenia infiltracji wód opadowych w wyniku poszerzenia i pogłębienia nawierzchni ubitej i pozbawionej roślinności, a w skrajnych przypadkach zmieniając stosunki wodne danego terenu,
- zwiększenia powierzchni szlaku o złych parametrach technicznych, tj. błotnistych i nierównych, w tym i stałe zwiększanie szerokości szlaku oraz tworzenia nieformalnych tras konnych, czyli zwiększanie powierzchni potencjalnie niebezpiecznych dla jeźdźców i ich zwierząt.

Ważniejsze zmiany o charakterze chemicznym i biologicznym

Odchody końskie pozostawiane w środowisku leśnym mogą powodować szereg zmian w strukturze chemicznej nawierzchni szlaku i wód powierzchniowych, jak i przyczyniać się do rozprzestrzeniania nierodzimych dla środowiska leśnego gatunków roślin.

Obornik i mocz koński zawiera dużo azotu, fosforu i metali ciężkich (Edwards et al. 1999; Westendorf 2009). Według Mastui et al. (2003) ilość produkowanych odchodów w ciągu dnia przez jednego konia dochodzi nawet do 17-26 kg, a moczu 5-7 litrów. Jak szacuje Westendorf (2009), jeden koń może wprowadzić jednego dnia do środowiska między innymi 1 gram fosforu i 2,5 grama azotu. W dłuższej perspektywie efektem tego może być pojawienie się w przestrzeniach leśnych gatunków roślin tolerujących lub lubiących wysokie stężenia tych pierwiastków. Dodatkowo produkty przemiany materii koni mogą wpłynąć na zmianę składu biochemicznego wód powierzchniowych. W efekcie, na terenach intensywnie eksplorowanych przez turystów konnych może zwiększyć się w splywie powierzchniowym zawartość składników mineralnych, co może prowadzić do eutrofizacji lokalnych zbiorników wodnych.

Konie są zwierzętami roślinożernymi, w stajniach często karmionymi sianem, w którym mogą znajdować się liczne nasiona zjadanych traw, ziół i chwastów. Cosyns, Hoffmann (2005) podają, że w 1 litrze obornika może być nawet 400 nasion. Ponadto, St John-Sweeting, Morris (1991) piszą, że nasiona mogą być wydalone przez konia nawet do 10 dni od chwili ich zjedzenia, przy niezaburzonej żywotności nasion. Nasiona te mogą kiełkować i stanowić zagrożenie w wrażliwych, względnie zdegradowanych ekosystemy. W miejscach takich szczególnie zagrożenie mogą nieść nasiona szybko rosnących roślin ruderalnych (Campbell, Gibson 2001).

Zmiany o charakterze chemicznym, jak i biologicznym nie ograniczają się do korytarza szlaku konnego, ale obejmują również tereny sąsiednie. Dlatego zmiany składu chemicznego wód powierzchniowych, wprowadzanie roślin introdukowanych, oraz niepokojenie dzikich zwierząt widoczne są z dala od trasy turystycznej (Kasworm et al. 1990). Ponadto wpływ czynników chemicznych na składniki środowiska leśnego może znacznie bardziej, i na dłuższy czas wpływać na obniżenie wartości estetycznej krajobrazu trasy, niż czynniki fizyczne.

Ważniejsze zasady projektowe szlaków konnych na obszarach leśnych

W trosce o środowisko naturalne, ale i jego estetykę, potrzeby i bezpieczeństwo turystów, ważne jest prawidłowe projektowanie tras konnych. Wiele krajów pozaeuropejskich, jak i europejskich, w tym również Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe ma w tej materii doświadczenie. Kreując turystkę konną na terenach leśnych najważniejsza jest prawidłowa lokalizacja korytarza tras konnych. Niekiedy nawet mało atrakcyjna technicznie droga, ale atrakcyjnie zlokalizowana i bezpieczna dla świata przyrody będzie ciekawsza i bardziej atrakcyjna, oraz tańsza w utrzymaniu w dłuższej perspektywie czasowej, niż wysoki standard infrastruktury, ale w złej lokalizacji. Projektując szlaki konne w lasach proponuje się uwzględniać następujące zasady²:

1. Dążyć do minimalizowania wpływu turystyki konnej na biofizyczne cechy środowiska, w tym również krajobraz leśny. Kluczowym czynnikiem są parametry korytarza trasy i jego nawierzchni, tj.:
 - a. Materiał z którego jest zbudowana – jego strukturę i teksturę. Nawierzchnia musi być bezpieczna dla końskich kopyt. Materiał tworzący nawierzchnie trasy nie powinien być twardy i śliski np. asfalt, nie może powodować olśnień, zaś trasa nie powinna być grząska lub błotnista w czasie opadów deszczu.

² Więcej na temat zasad projektowania tras konnych znajduje się w maszynopisie opracowania Kacprzyk, W., 2012, Turystyka konna w Lasach Państwowych, ORWLP w Bedoniu, planowanym do wydania w 2014 roku.

- b. Spadki podłużne i poprzeczne nigdy nie powinny przekraczać 15%, ponieważ przekroczenie takiego spadku powoduje: trudność w przejściu takiej trasy, zagrożenie erozją jej nawierzchni, wzrost kosztów jej utrzymania i konserwacji.
 - c. Gatunki rosnące w obrębie szlaku i w jego sąsiedztwie powinny być odporne na zniszczenie, nie powinny też znajdować się tam gatunki rzadkie ani trujące dla konia, czy też objęte ochroną.
2. Optymalizacja dostępu do lasu oraz funkcjonalne połączenie poszczególnych miejsc turystycznego udostępnienia lasu.
- a. Szlaki konne powinny być tworzone w systemie tras mających kształt tzw. drabiny i powinny składać się z odcinków o różnej długości. Ogólnie system ten powinien składać się z pętli krótkich – do około 10 km i długich – do około 40 km, pomiędzy którymi mogą istnieć pętle pośrednie. Pętle krótkie służą do codziennej jazdy konnej, zaś długie umożliwiają organizowanie rajdów i wielodniowych wypraw konnych.
 - b. Trasy konne powinny mieć różny poziom trudności: łatwy – dostosowany do potrzeb osób początkujących i niepełnosprawnych prowadzenia hipoterapii oraz trudno dostępne, wymagające umiejętności jeździeckich, ewentualnie nadzoru instruktora podczas przejazdu.
 - c. Szerokość korytarzy szlaków konnych powinna pozwalać na swobodne minięcie się dwóch koni (minimalna szerokość 250 cm).
 - d. Wysokość korytarzy szlaków konnych, pozbawiona gałęzi, nawisów skalnych itd. powinna wynosić 300 cm.
 - e. Trasy konne, z uwagi na czułość zmysłu słuchu konia zawsze powinny prowadzić terenami położnymi z dala od źródeł hałasu. Trasy zaprojektowane wzdłuż dróg publicznych mogą być potencjalnie niebezpieczne dla zdrowia i życia zarówno konia, jak i samego jeźdźcy.
 - f. Trasy konne powinny być połączone z miejscami postoju pojazdów/parkingami leśnymi, gdzie można dojechać i zaparkować samochód z naczepą do transportu koni.
 - g. Wzdłuż szlaków konnych powinny znajdować się miejsca pozwalające na komfortowy i bezpieczny wypoczynek jeźdźcy i konia. Miejsca te powinny być wyposażone w wiaty, ławo-stoły, koniowiązy, pojemniki na obornik, poidła lub miejsca pojenia zwierząt itd.
 - h. Trasy konne powinny być prowadzone po terenach, gdzie zminimalizowana jest liczba potencjalnych przeszkód terenowych: schodów, przejść „w bród”, czy przejść przez drogi publiczne.
3. Ograniczenie konfliktów funkcjonalnych z innymi jeźdźcami, turystami oraz dzikimi zwierzętami.
- a. Wskazane jest, aby szlaki konne nie były prowadzone wspólnie z innymi szlakami turystycznymi.
 - b. Zaleca się, aby trasy konne prowadzone były z dala od ostoi zwierzyny, miejsc gniazdowania rzadkiego ptactwa itd.
 - c. Prawidłowe i czytelne oznakowanie szlaków konnych jest kluczowe dla bezpieczeństwa jeźdźców. Na szlakach powinny znajdować się znaczniki, kierun-

kowskazy i inne znaki ostrzegawczo-informacyjne oraz tablice informacyjne wraz z regulaminem.

4. Nawiązanie współpracy pomiędzy Państwowym Gospodarstwem Leśnym Lasy Państwowe a bractwem jeździeckim, lokalną społecznością i jednostkami samorządu terytorialnego.
 - a. Trasy powinny być połączone z lokalnymi stadninami oraz wpisywać się w lokalne inicjatywy społeczne, prywatne, jak i publiczne w zakresie rozwijania funkcji turystycznych w regionie. Z uwagi na bezpieczeństwo turystów skazane jest prowadzenie tras konnych z dala od terenów i miejsc szczególnie intensywnie użytkowanych turystycznie.
5. Systematyczny monitoring tras konnych. Z uwagi na dbałość o biofizyczne cechy środowiska leśnego, atrakcyjność turystyki oraz bezpieczeństwo wszystkich gości lasu, trasy konne powinny być poddawane systematycznemu monitoringowi.

Podsumowanie

Organizacja turystyki konnej w lasach wymaga systemowego podejścia w zakresie projektowania i zarządzania. Badania naukowe wykluczają możliwość jazdy konnej w sposób niezorganizowany, gdzie ruch nie byłby „skanalizowany” do wybranych korytarzy. Trasy konne muszą być prowadzone po istniejących lub starych drogach leśnych, których nawierzchnia była i/lub jest przystosowana do większych obciążeń na jednostkę powierzchni.

Podczas projektowania tras konnych najważniejsze jest ich prawidłowe wytyczenie. Z uwagi na niebezpieczeństwo wkroczenia obcych dla środowiska leśnego gatunków roślin, konieczne jest zamknięcie dla turystyki konnej wszystkich terenów chronionych, wilgotnych i innych wrażliwych na ingerencję człowieka, w tym również tych, gdzie nawierzchnia uległa zniszczeniu. Ważne jest również przeprowadzenie analiz pod kątem fizycznych parametrów nawierzchni, optymalizacji dostępu do tras dla turystów konnych o różnym stopniu zaawansowania, nawiązanie współpracy z lokalną społecznością, jednostkami samorządu terytorialnego itd.

Literatura

- Campbell J.E., Gibson D.J. 2001. The effect of seeds of introduced species transported via horse dung on vegetation along trail corridors. *Plant Ecology* 157 (1): 23-35.
- Cole D.N., Spildie D.R. 1998. Hiker, horse and llama trampling effects on native vegetation in Montana, USA, *Journal of Environmental Management* 53 (1): 61-71.
- Cosyns E., Hoffmann M. 2005. Horse dung germinable seed content in relation to plant species abundance, diet composition and seed characteristics. *Basic Applied Ecology* 6 (1): 11-24.
- Edwards D.R., Moor P.A., Workman S.R., Bushee E.L., 1999. Runoff of metals from alum-treated horse manure and municipal sludge. *Journal of the American Water Resources Association* 35 (1): 155-165.
- Kacprzyk W. 2012. Turystyka konna w Lasach Państwowych. ORWLP w Bedoniu.
- Kasworm W.F., Monley T.L. 1990. Road and trail influences on grizzly bears and black bears in northwest Montana. W: L.M. Darling, W.R. Archibald (red) *Bears: Their Biology and Management: Proceedings of the 8th International Conference*. Victoria, BC: International Association for Bear Research and Management, s. 79-84.
- Liddle M.J. 1997. *Recreation Ecology*. Chapman and Hall, London.
- Marzano M., Dandy N. 2012. Recreational use of forests and disturbance of wildlife. Forestry Commission, Scotland.

- Matsui A., Inoue Y., Asai Y. 2003. The effects of putting the bag with collecting faces and urea (“Equine Diaper”) to the amount of ammonia gasses concentrated in Horse’s pen. *Journal of Equine Science* 14: 75-79.
- Newsome D., Sith A., Moore S.A. 2008. Horse riding in protected areas: a critical review and implications for research and management. *Current issues in tourism* 11 (2): 144-166
- Siikamäki P., Törn A., Tolvanen A. 2006. Environmental Impacts of Recreational Horse Riding in Protected Areas. W: Siegrist D., Clivaz C., Hunziker M., Iten, S. (red.) *Exploring the Nature of Management. Proceedings of the Third International Conference on Monitoring and Management of Visitor Flows in Recreational and Protected Areas.* University of Applied Sciences Rapperswil, Switzerland, 13-17 September 2006. Rapperswil.
- St John-Sweeting R.S., Morris K. 1991. Seed transmission through the digestive tract of a horse. W: *Proceedings of the 9th Australian Weeds Conference*, s. 137-139.
- Torn A., Tolvanen A., Norokorpi Y., Tervo R., Siikamäki P. 2009. Comparing the impacts of hiking, skiing and horse riding on trail and vegetation in different types of forest. *Journal of Environmental Management* 90 (3): 1427-1434.
- Westendorf M. 2009 *Horses and Manure. Fact Sheet FS036.* Rutgers University, New Brunswick.

Wioletta Kacprzyk

Ośrodek Rozwojowo-Wdrożeniowy Lasów Państwowych w Bedoniu
wioletta.kacprzyk@bedon.lasy.gov.pl

Maria Rothert

Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych
maria.rothert@lasy.gov.pl